

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος συγγραφέων	11
Πρόλογος του επιμελητή στην ελληνική έκδοση	19
ΣΤΑΘΗΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Ερευνώντας τα παιδιά και την παιδική ηλικία:	
Κουλτούρες επικοινωνίας	27
PIA CHRISTENSEN & ALLISON JAMES	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Είσοδος του ερευνητή και μέθοδοι παρατήρησης στους κόσμους	
των παιδιών: Σκέψεις πάνω σε μια διαχρονική εθνογραφική	
μελέτη της πρώιμης εκπαίδευσης στην Ιταλία	41
WILLIAM A. CORSARO & LUISA MOLINARI	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Μακροανάλυση της παιδικής ηλικίας	69
JENS QVORTRUP	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Ερευνώντας τα παιδιά και την παιδική ηλικία στην ψηφιακή εποχή	99
SONIA LIVINGSTONE & ALICIA BLUM-ROSS	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Χρήση οπτικών και ψηφιακών ερευνητικών μεθόδων	
με μικρά παιδιά	123
DYLAN YAMADA-RICE	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

**Ερευνώντας την πολύπλοκη οικογενειακή ζωή των παιδιών
με σεβασμό στις διαγενεακές σχέσεις 145**

HAYLEY DAVIES

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

**Φυλή, φύλο και κριτική αναστοχαστικότητα στην έρευνα
με μικρά παιδιά 167**

PAUL CONNOLLY

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

**Ανάπηρα παιδιά, εθνογραφία και άρρητες παραδοχές:
Η συνεργατική κατασκευή των διαφορετικών ταυτοτήτων 189**

JOHN DAVIS & NICK WATSON

με τη συνεργασία της SARAH CUNNINGHAM-BURLEY

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Ακούγοντας τα παιδιά: Και δίνοντας σημασία στο τι λένε 217

HELEN ROBERTS

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Αντιστροφή των ρόλων: Τα παιδιά ως ερευνητές 241

NIGEL THOMAS

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

**Συμμετοχική έρευνα πάνω στη συγγενική φροντίδα
στην Ανατολική Αφρική 269**

CLAIRE O'KANE

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Ουτοπιστική έρευνα με παιδιά 301

PRISCILLA ALDERSON

Ευρετήριο όρων και θεμάτων 327

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Η **Priscilla Alderson**, ομότιμη καθηγήτρια Σπουδών Παιδικής Ηλικίας στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης του Πανεπιστημιακού Κολεγίου του Λονδίνου (UCL), διδάσκει στο διεθνές Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Κοινωνιολογίας της Παιδικής Ηλικίας και των Δικαιωμάτων του Παιδιού, διοργανώνει δεκαπενθήμερα σεμινάρια πάνω στον κριτικό ρεαλισμό και είναι υπεύθυνη βιβλιοκριτικής για το διεθνές περιοδικό *Journal of Children's Rights*. Μεταξύ πολλών δημοσιεύσεων, στα πρόσφατα βιβλία της συγκαταλέγονται τα εξής: *Childhoods Real and Imagined: An Introduction to Critical Realism and Childhood Studies*, Vol.1 (Routledge, 2013), *The Politics of Childhoods Real and Imagined: Practical Application of Critical Realism and Childhood Studies*, Vol. 2 (Routledge, 2016), *The Ethics of Research with Children and Young People: A Practical Handbook with Virginia Morrow* (Sage, 2011, αναθεωρημένη γ' έκδοση) και *Young Children's Rights: Exploring Beliefs, Principles and Practice* (Jessica Kingsley / Save the Children 2008, αναθεωρημένη β' έκδοση). Τα ερευνητικά ενδιαφέροντά της περιλαμβάνουν την κοινωνιολογική κριτική θεωρία, τα δικαιώματα των παιδιών και των βρεφών, την αναπηρία και τη συμπερίληψη, καθώς και τις απόψεις και τις εμπειρίες των παιδιών και των νέων με τις υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης.

Η **Alicia Blum-Ross** είναι υπεύθυνη έρευνας στο Τμήμα Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και Επικοινωνιών στο ερευνητικό πρόγραμμα «Preparing for a Digital Future». Το έργο της συνδυάζει την έρευνα και την πρακτική στα πεδία των ψηφιακών μέσων και της μάθησης, των κουλτούρων γονικότητας και των μέσων μαζικής ενημέρωσης σε σχέση με τους νέους και την κοινότητα. Ενδιαφέρεται για τις ενδογενεακές και τις διαγενεακές σχέσεις που περιβάλλουν τη χρήση και την παραγωγή των μέσων, εξετάζοντας τους τρόπους με τους οποίους τα παιδιά και οι νέοι, καθώς και οι ενήλικες που τους φροντίζουν και τους εκπαιδεύουν, δημιουργούν από κοινού χώρους για μάθηση, εξερεύνηση και συμ-

μετοχή. Η Alicia έχει πραγματοποιήσει εθνογραφικές έρευνες στο πλαίσιο του προγράμματος πολυεπιστημονικού σχεδιασμού και δημοσιογραφίας από και για τους πολίτες Bespoke, στο Κέντρο Έρευνας του Ψηφιακού Κόσμου του Πανεπιστημίου του Σάρεϊ (Surrey), έχει διδάξει στα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και Επικοινωνιών στη Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Λονδίνου (LSE) και έχει χρηματοδοτηθεί από μια Υποτροφία Πρώιμης Σταδιοδρομίας (Early Career Fellowship) από το Συμβούλιο Έρευνας Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, επίσης στο LSE. Παράλληλα με την ακαδημαϊκή της έρευνα, έχει επίσης εργαστεί ως σύμβουλος και διαμεσολαβήτρια στην αξιολόγηση του αντίκτυπου, τη διαχείριση και την παροχή συμβουλών στον στρατηγικό προγραμματισμό για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τις τέχνες και σε πολιτισμικής φύσης προγράμματα νεότητας και μάθησης για οργανισμούς όπως τα BAFTA, το Into Film, το Roundhouse, το Keats House Museum, το Βρετανικό Ινστιτούτο Κινηματογράφου και το Φεστιβάλ Κινηματογράφου του Λονδίνου.

Η **Sarah Cunningham-Burley** είναι επί του παρόντος πρόεδρος της Σχολής Μοριακής Βιολογίας, Γενετικής και Επιστημών Υγείας του Πληθυσμού και καθηγήτρια Ιατρικής και Οικογενειακής Κοινωνιολογίας στο Κολέγιο Ιατρικής και Κτηνιατρικής στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. Είναι, επίσης, συντονίστρια μεταπτυχιακής διδασκαλίας για το μάθημα Ποιοτικές Μέθοδοι και Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας, καθώς και συνδιευθύνουσα του Κέντρου Επιστημών Υγείας του Πληθυσμού (CPHS).

Η **Pia Christensen** είναι καθηγήτρια Ανθρωπολογίας και Σπουδών Παιδικής Ηλικίας και διευθύντρια του Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας για την Παιδική Ηλικία και τη Νεότητα (L-CYR) στο Πανεπιστήμιο του Λιντς. Είναι κορυφαία ακαδημαϊκός του πεδίου και έχει πραγματοποιήσει εκτεταμένες εθνογραφικές και μεικτής μεθοδολογίας έρευνες πάνω στην καθημερινή ζωή των παιδιών και των νέων ηλικίας 3-18 ετών. Τα τρέχοντα ενδιαφέροντά της περιλαμβάνουν την αίσθηση του ανήκειν στα παιδιά και στους νέους, και τη συμβολή στη βιωσιμότητα και τη ζωτικότητα των οικογενειών, των γειτονιών και των κοινοτήτων αντλώντας από τη «νέα υλιστική» στροφή στις κοινωνικές επιστήμες. Έχει συμμετάσχει σε πολλούς συλλογικούς τόμους και έχει δημοσιεύσει πολυάριθμα άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά σχετικά με τις εμπειρίες και την αυτενέργεια των παιδιών στην καθημερινή ζωή, τον κίνδυνο, την κινητικότητα, τις χωρικές και χρονικές πρακτικές και τις βιώσιμες πόλεις. Δημοσίευσε το βιβλίο *Children in the City: Home, Neighbourhood and Community* (σε συνεργασία με τη Μ. Ο'Brien) σχετικά με τις εμπειρίες και τις ζωές των παιδιών στις πόλεις το 2002. Αυτή τη στιγμή εργάζεται πάνω σε μια μονογραφία αναφορικά με την πρόσφατα ολοκληρωμένη

έρευνά της υπό την αιγίδα του Συμβουλίου Οικονομικής και Κοινωνικής Έρευνας (ESRC) «New Urbanism, New Citizens: Children and Young People's Everyday Life and Participation in Sustainable Communities» (NUNC).

Ο **Paul Connolly** είναι καθηγητής Εκπαίδευσης και Πρύτανης Έρευνας στη Σχολή Τεχνών, Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο Κουίνς στο Μπέλφαστ. Είναι, επίσης, διευθυντής του Κέντρου Τεκμηρίωσης και Κοινωνικής Καινοτομίας (www.qub.ac.uk/cesi). Τα κύρια ερευνητικά του ενδιαφέροντα είναι: διαφορετικότητα και συμπεριληψη στην πρώιμη παιδική ηλικία· ανισότητες στην εκπαίδευση· αποτελεσματικότητα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και παρεμβάσεων. Για περισσότερες πληροφορίες βλ.: www.paulconnolly.net

Ο **William A. Corsaro** ήταν κάτοχος της έδρας «Robert H. Shaffer Class of 1967» και τώρα είναι ομότιμος καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Ιντιάνα, στο Μπλούμινγκτον των ΗΠΑ. Ήταν ο πρώτος που τιμήθηκε με το Διακεκριμένο Βραβείο Σταδιοδρομίας (Distinguished Career Award) του Τομέα για τα Παιδιά και τους Νέους της Αμερικανικής Κοινωνιολογικής Ένωσης το 2013. Τα κύρια ενδιαφέροντά του σχετίζονται με την κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας, τις κουλτούρες συνομηλίκων των παιδιών, την εκπαίδευση κατά την πρώιμη παιδική ηλικία και τις μεθόδους εθνογραφικής έρευνας. Είναι ο συγγραφέας των βιβλίων *Friendship and Peer Culture in the Early Years* (Ablex, 1985), *We're Friends, Right: Inside Kids' Culture* (Joseph Henry Press, 2003), *The Sociology of Childhood* (Pine Forge Press, 2014, δ' έκδ.) και *I Compagni: Understanding Children's Transition from Preschool to Elementary School* (σε συνεργασία με τη Luisa Molinari, Teachers College Press, 2005). Έχει επιμεληθεί μαζί με τους Jens Qvortrup και Michael-Sebastian Honig το *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (Palgrave Macmillan, 2009). Ο Corsaro υπήρξε υπότροφος του Fulbright ως συνεργαζόμενος ανώτερος ερευνητής στην Μπολόνια της Ιταλίας, το 1983-1984, και ως συνεργαζόμενος ανώτερος ειδικός στο Τροντχάιμ της Νορβηγίας, το 2003. Αναγορεύθηκε επίτιμος διδάκτορας του Πανεπιστημίου της Ουψάλα, στη Σουηδία, το 2016.

Η **Hayley Davies** είναι επίκουρη καθηγήτρια Σπουδών Παιδικής Ηλικίας στο Πανεπιστήμιο του Λιντς. Η έρευνά της επικεντρώνεται στις προοπτικές και τις εμπειρίες των παιδιών σε σχέση με την οικογενειακή και προσωπική ζωή τους. Οι πρόσφατες δημοσιεύσεις της περιλαμβάνουν τα *Understanding Children's Personal Lives and Relationships* (Palgrave Macmillan, 2015) και «Shared parenting or shared care: Learning from children's experiences of a post-divorce shared care arrangement» στο *Children and Society*. Η Hayley ασχολείται αυτή την περίοδο με τη δημιουργία κινουμένων σχεδίων που αφορούν μέτρα προστασίας και απευθύνονται σε επαγ-

γελματίες που εργάζονται με παιδιά, με βάση την έρευνά της για ένα πρόγραμμα που έχει τον τίτλο *Keeping Each Other Safe*.

Ο **John Davis** είναι καθηγητής Συμπερίληψης της Παιδικής Ηλικίας στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης, Κοινότητας και Κοινωνίας, στη Σχολή Εκπαίδευσης Moray House, στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. Στην έρευνά του έχει αναλύσει τις προοπτικές συμμετοχής, συμπερίληψης, κοινωνικής δικαιοσύνης και συνεργασίας διαφόρων επαγγελματιών που ασχολούνται με το παιδί με στόχο το βέλτιστο συμφέρον του. Το έργο του, επίσης, εξετάζει τις διεθνείς προσεγγίσεις στην πολυεπαγγελματική μάθηση, δημιουργικότητα και καινοτομία, και έχει χρησιμοποιηθεί σε μια σειρά από εθνικά και διεθνή πλαίσια πολιτικής και πρακτικής.

Η **Allison James** είναι ομότιμη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Σέφιλντ. Η Allison εργάζεται στην κοινωνιολογία/ανθρωπολογία της παιδικής ηλικίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και έχει συμβάλει σε πρωτοποριακές θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις για την έρευνα με παιδιά οι οποίες σήμερα κατέχουν κεντρική θέση στις μελέτες της παιδικής ηλικίας. Η πρώιμη δουλειά της είχε επικεντρωθεί στα παιδιά ως κοινωνικούς δράστες και ερευνητικά έχει εξερευνήσει τη γλώσσα και την κουλτούρα των παιδιών σε συνάρτηση με τις θεωρίες κοινωνικοποίησης, τις στάσεις των παιδιών απέναντι στην ασθένεια και στις σωματικές διαφορές, τις καθημερινές εμπειρίες των παιδιών στο σπίτι και το σχολείο, τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την οικογένεια και το φαγητό, και το πώς κατανοούν τον νοσοκομειακό χώρο. Οι βασικές της δημοσιεύσεις περιλαμβάνουν τις εξής: *Constructing and Reconstructing Childhood* (με τον A. Prout, Falmer Press, 1990/1997), *Theorising Childhood* (με τους C. Jenks και A. Prout, Polity Press, 1998), *Constructing Childhood: Theory, Policy and Social Practice* (με τον A. L. James, Palgrave, 2004), *Children, Food and Identity* (με τους A. Khørholt και V. Tingstad, Palgrave, 2009). Το τελευταίο βιβλίο της, *Socialising Children*, εκδόθηκε το 2013 από τις εκδόσεις Palgrave.

Η **Sonia Livingstone** είναι καθηγήτρια στο Τμήμα Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και Επικοινωνιών στο LSE. Υιοθετώντας μια συγκριτική, κριτική και πλαισιοθετημένη προσέγγιση, η έρευνα της Sonia εξετάζει γιατί και πώς οι μεταβαλλόμενες συνθήκες της διαμεσολάβησης αναδιαμορφώνουν τις καθημερινές πρακτικές και τις δυνατότητες δράσης, την ταυτότητα και τα επικοινωνιακά δικαιώματα. Έχει δημοσιεύσει 20 βιβλία, τα οποία εξετάζουν τις ευκαιρίες και τους κινδύνους που κρύβουν για τα παιδιά και τους νέους οι ψηφιακές και διαδικτυακές τεχνολογίες, με έμφαση στον μιντιακό γραμματισμό, στις κοινωνικές διαμεσολαβήσεις και στα δικαιώματα των παιδιών στην ψηφιακή εποχή. Τα πιο πρόσφατα βιβλία της περιλαμβάνουν τα εξής: *The Class: Living and Learning in the Digital Age* (New

York University Press, 2016), *Digital Technologies in the Lives of Young People* (επιμ., Routledge, 2014), *Meanings of Audiences* (επιμ., Routledge, 2013) και *Media Regulation: Governance and the Interests of Citizens and Consumers* (Sage, 2012). Είναι μέλος της Βρετανικής Ψυχολογικής Εταιρείας, της Royal Society for the Arts και είναι επίσης μέλος και πρώην πρόεδρος της International Communication Association. Της απονεμήθηκε ο τίτλος της Αξιωματικού του Τάγματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (OBE) το 2014. Διευθύνει τα προγράμματα «Global Kids Online» και «Preparing for a Digital Future» και διοργάνωσε το δίκτυο EU Kids Online, στο οποίο συμμετείχαν τριάντα τρεις χώρες. Επισκεφθείτε το www.sonia.livingstone@lse.ac.uk

Η **Luisa Molinari** είναι τακτική καθηγήτρια Αναπτυξιακής και Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Πάρμα. Έλαβε το διδακτορικό της στην Ψυχολογία από το Πανεπιστήμιο της Μπολόνια το 1989· η διδακτορική διατριβή της ήταν επικεντρωμένη στις κοινωνικές αναπαραστάσεις των εκπαιδευτικών και των γονιών σχετικά με την ανάπτυξη και την εκπαίδευση των παιδιών. Αυτή τη στιγμή είναι πρόεδρος του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Κλινικής και Εφαρμοσμένης Ψυχολογίας και συντονίστρια των Διδακτορικών Σπουδών στην Ψυχολογία. Είναι ένα από τα ιδρυτικά μέλη και επιστημονική διευθύντρια του Κέντρου για τη Βίντεο-Ανάλυση Αλληλεπιδράσεων (Centre for Video-Analysis of Interactions, CAVI). Είναι μέλος του εκδοτικού συμβουλίου του πιο συχνά αναφερόμενου ιταλικού περιοδικού αναπτυξιακής ψυχολογίας (*Psicologia Clinica dello Sviluppo*, Il Mulino Press) και εργάζεται ως αξιολογήτρια για πολλά διεθνή επιστημονικά περιοδικά.

Μεταξύ των σημαντικότερων θεμάτων στα οποία έχει επικεντρωθεί η έρευνά της συγκαταλέγονται εκτεταμένες εθνογραφίες παιδιών προσχολικής ηλικίας στην Ιταλία και στις ΗΠΑ, οι κοινωνικές σχέσεις των παιδιών, οι διαδικασίες διδασκαλίας και μάθησης, οι λογοθετικές αλληλεπιδράσεις και η εκπαιδευτική ποιότητα. Είναι συγγραφέας έξι βιβλίων, 120 περίπου άρθρων σε περιοδικά με κριτές και πολλών κεφαλαίων σε ιταλικά και διεθνή συλλογικά έργα. Έχει επίσης ασχοληθεί με μεθοδολογικά ζητήματα στην ανάλυση των λογοθετικών αλληλεπιδράσεων και της επικοινωνίας μεταξύ εκπαιδευτικών και παιδιών.

Η **Claire O’Kane** δραστηριοποιείται στον χώρο των δικαιωμάτων του παιδιού και είναι επίσης ερευνήτρια στο πεδίο αυτό. Είναι ειδικευμένη κοινωνική λειτουργός με μεταπτυχιακό στις Εφαρμοσμένες Κοινωνικές Σπουδές από το Πανεπιστήμιο Σουάνσι (Swansea) της Ουαλίας. Διαθέτει πάνω από είκοσι χρόνια διεθνούς εμπειρίας στα δικαιώματα των παιδιών, τη συμμετοχή των παιδιών, την προστασία, τη φροντίδα και την προσπάθεια οικοδόμησης συνθηκών ειρήνης σε αναπτυσσόμενα περιβάλλοντα ή σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης όπως στο

Αφγανιστάν, το Μπαγκλαντές, την Καμπότζη, την Αιθιοπία, την Ινδία, την Κένυα, την Κιργιζία, το Λάος, τη Μιανμάρ, το Νεπάλ, το Πακιστάν, τη Σενεγάλη, τη Σρι Λάνκα, το Τατζικιστάν, την Ουγκάντα, το Ηνωμένο Βασίλειο, το Βιετνάμ και τη Ζανζιβάρη. Η Claire συνεργάστηκε με την οργάνωση Save the Children για πολλά χρόνια, αλλά από το 2011 εργάζεται ως ανεξάρτητη σύμβουλος για τα δικαιώματα του παιδιού. Έχει κάνει πολλές δημοσιεύσεις, μεταξύ των οποίων βρίσκουμε και το κεφάλαιο «The development of participatory techniques: Facilitating children's views about decisions which affect them» στη β' έκδοση του βιβλίου *Research with Children: Perspectives and Practice* (Routledge, 2008).

Ο **Jens Qvortrup** είναι ομότιμος καθηγητής στο Νορβηγικό Πανεπιστήμιο Επισημών και Τεχνολογίας και πρώην διευθυντής του Νορβηγικού Κέντρου για την Παιδική Έρευνα. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 εργάζεται για τη θεμελίωση και την ανάπτυξη των κοινωνικών σπουδών της παιδικής ηλικίας, τόσο σε ουσιαστικό όσο και σε οργανωτικό επίπεδο. Διηύθυνε την πρωτοποριακή μελέτη «Η παιδική ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο» (*Childhood as a Social Phenomenon*, 1987-1993), στην οποία συμμετείχαν δεκάξι χώρες, ένα από τα αποτελέσματα της οποίας ήταν το βιβλίο *Childhood Matters* (σε συνεργασία με τους M. Bardy, G.B. Sgritta και H. Wintersberger, Avebury, 1994). Υπήρξε ο πρώτος πρόεδρος της Επιτροπής Έρευνας στην Κοινωνιολογία της Διεθνούς Κοινωνιολογικής Ένωσης (RC53) και συνεκδότης του διεθνούς περιοδικού *Childhood*. Ο Qvortrup διαθέτει πλούσια συλλογή δημοσιεύσεων στο πεδίο και συμμετείχε στην ομάδα επιστημονικής επιμέλειας του *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (μαζί με τους W. Corsaro και M.-S. Honig, Palgrave Macmillan, 2009).

Η **Helen Roberts** είναι καθηγήτρια στον Τομέα της Έρευνας για την Υγεία του Παιδιού στο Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού Great Ormond Street του UCL. Ακολούθησε ακαδημαϊκή σταδιοδρομία, αλλά πέρασε μια δεκαετία ως επικεφαλής έρευνας και ανάπτυξης στην Barnardo's, μια φιλανθρωπική οργάνωση για τα παιδιά. Τα κύρια ακαδημαϊκά ενδιαφέροντά της είναι η ανάπτυξη της βάσης τεκμηρίωσης που απαιτείται για τις παρεμβάσεις στις ζωές των παιδιών, η προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών με βάση την έρευνα και η μεθοδολογική εργασία που αφορά τη σύνθεση πολύπλοκων ερευνητικών σωμάτων γνώσης. Αυτή την περίοδο εργάζεται στις μεταβάσεις ασυνόδευτων αιτούντων άσυλο και νέων με μαθησιακές δυσκολίες στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Σουηδία που εγκαταλείπουν τα ιδρύματα που τους παρείχαν έως τώρα φροντίδα.

Ο **Nigel Thomas** είναι καθηγητής στον Τομέα της Έρευνας για την Παιδική Ηλικία και τη Νεότητα στο Πανεπιστήμιο του Κεντρικού Λάνκασιρ και συνδιευθυντής του Κέντρου για τη Συμμετοχή των Παιδιών και των Νέων (που υποστηρίζει τα

παιδιά και τους νέους στην προσπάθειά τους να σχεδιάσουν και να διεξαγάγουν κοινωνική έρευνα). Έχει προηγουμένως εργαστεί ως κοινωνικός λειτουργός, αλλά και ως διαχειριστής και σύμβουλος, και στη συνέχεια εκπαιδευτής στο πεδίο της κοινωνικής εργασίας. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα του Nigel αφορούν κυρίως την ευημερία των παιδιών, τα δικαιώματα των παιδιών, τη συμμετοχή των παιδιών και τις θεωρίες παιδικής ηλικίας. Στις δημοσιεύσεις του περιλαμβάνονται οι εξής: *Children, Family and the State: Decision-Making and Child Participation* (Macmillan, 2000, Policy Press, 2002), *Social Work with Young People in Care* (Palgrave, 2005), *Children, Politics and Communication: Participation at the Margins* (Policy Press, 2009) και *A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice* (σε συνεργασία με τον Barry Percy-Smith, Routledge, 2010). Είναι πρόεδρος του εκδοτικού συμβουλίου του *Children & Society*, επισκέπτης καθηγητής στο Κέντρο Παιδιών και Νέων στο Πανεπιστήμιο Southern Cross και επίτιμος καθηγητής στη Σχολή Εκπαίδευσης και Διά Βίου Μάθησης στο Πανεπιστήμιο Aberystwyth. Ο Nigel συμμετέχει στο βιβλίο *Key Thinkers in Childhood Studies* των Carmel Smith και Sheila Greene (Policy Press, 2014).

Ο **Nick Watson** είναι καθηγητής στον Τομέα της Έρευνας σε θέματα Αναπηρίας και διευθυντής του Κέντρου Έρευνας για την Αναπηρία στο Πανεπιστήμιο της Γλασκόβης. Έχει κάνει έρευνα και έχει γράψει πάνω σε μια σειρά από θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία, όπως αναπηρία και παιδική ηλικία, κοινωνική φροντίδα και υποστήριξη, ελεύθερος χρόνος και ιστορία της αναπηρίας. Έχει, επίσης, εκτενές γραπτό έργο πάνω στη θεωρία της αναπηρίας. Επί του παρόντος η δουλειά του είναι επικεντρωμένη στη μεταρρύθμιση των δημόσιων υπηρεσιών στη Σκωτία και είναι διευθυντής του What Works Scotland, το οποίο χρηματοδοτείται από την κυβέρνηση της Σκωτίας και το Συμβούλιο Οικονομικής και Κοινωνικής Έρευνας (ESRC).

Η **Dylan Yamada-Rice** είναι διευθύντρια του Τμήματος Έρευνας της Dubit, μιας εταιρείας που ειδικεύεται στη στρατηγική, την έρευνα και τα ψηφιακά μέσα για εταιρείες παιδικής ψυχαγωγίας, καθώς και επισκέπτρια λέκτορας στο πρόγραμμα Information Experience Design του Βασιλικού Κολεγίου Καλών Τεχνών. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν το ψηφιακό παιχνίδι και τις πολυτροπικές πρακτικές επικοινωνίας. Εργάζεται πάνω στο σημείο τομής της ακαδημαϊκής και της βιομηχανικής τεχνογνωσίας και είναι διευθύντρια του Τμήματος Συνδέσμων Βιομηχανικών Εταίρων (Industry Partner Links) για το δίκτυο COST (Ευρωπαϊκή Συνεργασία στις Επιστήμες και στην Τεχνολογία) «The digital literacy and multimodal practices of young children (DigiLitEY)». Ως μέρος αυτού του δικτύου έχει αναλάβει μια βραχυπρόθεσμη επιστημονική αποστολή που ερευνά ένα πρό-

τυπο ενός ψηφιακού παιχνιδιού που δεν περιλαμβάνει τη χρήση οθόνης, σε συνεργασία με μια εταιρεία στο Βερολίνο. Προηγουμένως, είχε συμβάλει σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από το ESRC με θέμα τη διερεύνηση του παιχνιδιού και της δημιουργικότητας στη χρήση εφαρμογών για τάμπλετ από παιδιά προσχολικής ηλικίας και σε ένα πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από το AHRC για την ανάπτυξη βιντεοπαιχνιδιών και δραστηριοτήτων παιχνιδιού για νοσηλευόμενα παιδιά. Έχει επιμεληθεί και έχει γράψει για το βιβλίο *Visual Methods with Children and Young People: Academics and Visual Industries in Dialogue* (Palgrave, 2015).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Στάθης Παπασταθόπουλος

«Το πρώτο μας βήμα είναι να φέρουμε πίσω την περιέργεια»

Anna Tsing (2015: 6)

Διδάσκοντας για μια περίπου δεκαπενταετία μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, ξεκινούσα κάθε νέα χρονιά με ένα διπλό συναίσθημα. Τον φόβο από μέρους των φοιτητ(ρι)ών για τη μεθοδολογία ή τη σύγχυσή της με τη στατιστική ανάλυση και τη δική μου αγωνία να αντιμετωπίσω το ενδεχόμενο κατρακύλισμα του μαθήματος σε έναν τσελεμεντέ μεθόδων προς εφαρμογή. Και οι δύο αυτές συναισθηματικές πλαισιώσεις της μεθοδολογίας απορρέουν από την υπόσχεση ότι η ορθή της χρήση εξασφαλίζει την επιστημονικότητα ενός ερευνητικού εγχειρήματος, διευθετώντας την ακαταστασία μεταξύ του πλήθους των παραγόντων που συγκροτούν ένα πεδίο μελέτης. Ο μεθοδολογισμός, η παραδοχή δηλαδή ότι η παραγωγή αντικειμενικής γνώσης πρέπει να θεμελιώνεται και να καθοδηγείται από τη βήμα προς βήμα εφαρμογή ενός προκαθορισμένου ορθολογικού και διαφανούς ερευνητικού σχεδίου απαλλαγμένου από θεωρητικές ανησυχίες, συνοδεύει τις κοινωνικές επιστήμες από την ιστορική τους συγκρότηση κατά τον 19ο αιώνα έως σήμερα. Η ισχύς του εδραιώθηκε μέσα από την αντίστοιχη θεσμοποίηση και θεμελίωση της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας και της Ανθρωπολογίας ως επιστημών κατά το πρότυπο των αντίστοιχων θετικών. Η διατήρησή του καθορίστηκε από κοινωνικές και ακαδημαϊκές προτεραιότητες και διεργασίες, όπως η διαχείριση και πειθάρχηση των νέων πληθυσμών στο πλαίσιο της αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης και της αποστολής των επιστημών στην αναδιαμόρφωση του εθνικού κράτους (Gao, 2014).

Στον 21ο αιώνα, η Abram (2014) εντοπίζει το ανανεωμένο ενδιαφέρον στις ερευνητικές μεθόδους μέσα από τον πολλαπλασιασμό των μεθοδολογικών εγχειριδίων και των μαθημάτων σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, σε τρεις εξελίξεις που έλαβαν χώρα. Πρώτον, την αυξημένη έμφαση στη δι- και πολυ-επιστημονικότητα, με τις μεθόδους να επιτελούν τον ρόλο του κοινού παρονομαστή αυτών, όπως και του πεδίου συνάντησης και συζήτησης μεταξύ ερευνητών και φοιτητ(ρι)ών. Δεύτερον, την αναγωγή της μεθοδολογικής καινοτομίας σε κεντρικό κριτήριο ερευνητικής χρηματοδότησης, εις βάρος της ουσιαστικής ερωτηματοθεσίας. Τρίτον, την εντατικοποίηση της διακυβέρνησης της ερευνητικής ηθικής, ειδικότερα μέσα από τις διαδικασίες έγκρισης ή μη των ερευνητικών προτάσεων από τις ακαδημαϊκές επιτροπές ηθικής. Η ηθική αξιολογείται με βάση τις ερευνητικές μεθόδους, αποσπασμένη από την ίδια την ερευνητική διαδικασία, το πλαίσιο αυτής και τα πρόσωπα που εμπλέκονται. Με αυτόν τον τρόπο, συμπεραίνει η Abram, οι μέθοδοι μπορούν να ιδωθούν ως απρόσωπες και ανεξάρτητες από τη θεωρία, τα οντολογικά και επιστημολογικά ζητήματα που ενέχει συνολικά η ερευνητική διαδικασία, ως «δεξιότητες» που μπορούν να μεταδοθούν, να διδαχτούν και να αξιολογηθούν.

Παράλληλα, όμως, μπορούμε να παρατηρήσουμε την ανάδυση ενός συγκρίσιμου σώματος κειμένων που αμφισβητούν ό,τι θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μεθοδολογικό φетиχισμό, ή φυσικοποίηση των μεθοδολογικών κανόνων, ή αυτό που ο John Law (2004: 9) ονομάζει μεθοδολογική υγιεινή: *«την ηθικολογική ιδέα ότι μόνο αν εκτελείς τις μεθόδους σου κατάλληλα θα ζήσεις μια υγιή ερευνητική ζωή – την ιδέα ότι θα ανακαλύψεις συγκεκριμένες αλήθειες σχετικά με τις οποίες όλοι οι συνετοί άνθρωποι θα μπορούν έστω και προσωρινά να συμφωνήσουν»*. Ο Law (2004: 4) ασκεί κριτική στην *«κανονιστικότητα της μεθόδου»*, στην ηγεμονία δηλαδή συγκεκριμένων ευρω-αμερικανικής προέλευσης μεθόδων που προδιαγράφουν ποια είναι η πραγματικότητα που μπορεί και αξίζει να μελετηθεί, με ποιους τρόπους και για ποιους σκοπούς. Αποδεχόμενος την ιστορικότητα των ερευνητικών μεθόδων, τον ρόλο τους στην παραγωγή της πραγματικότητας που αναφέρονται και την πολυπλοκότητα, την απροσδιοριστία και την ακαταστασία του κόσμου, καλεί σε έναν ριζικό αναστοχασμό πάνω στις μεθοδολογίες που μπορούσαν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις της ταραγμένης εποχής μας.

Το παρόν βιβλίο, που έχουν επιμεληθεί η Pia Christensen και η Allison James, εκκινεί από μία ανάλογη συλλογιστική και συμπυκνώνει στις σελίδες του τους μεθοδολογικούς αναστοχασμούς, τις ανακατατάξεις και δυνατότητες που ευδοκίμησαν κατά τη διάρκεια της ανάδυσης και εδραίωσης ενός από τα πλέον σημαντικά και ενεργά πεδία στις κοινωνικές επιστήμες, αυτό των σπουδών της παιδικής ηλικίας (Childhood Studies). Η πρώτη έκδοση του εγχειριδίου έγινε το 2000 και ακολούθησαν άλλες δύο αναθεωρημένες εκδόσεις, το 2008 και το 2017 αντίστοιχα. Η ιστορία των τριών εκδόσεων μπορεί να ιδωθεί ως αντιπροσωπευ-

τική των εξελίξεων στο διεπιστημονικό πεδίο των σπουδών της παιδικής ηλικίας, αλλά και ορισμένων θεμελιακών παραδοχών που διατρέχουν τις συγκεκριμένες ερευνητικές πρακτικές.

Οι σπουδές της παιδικής ηλικίας αναδύθηκαν εξαιτίας της μετάβασης από τη σταθερή κοινωνική οργάνωση που προσέφερε ο φορντισμός (όπου η παιδική ηλικία αποτελούσε το ατελές και εν τω γίνεσθαι αντίθετο μιας σταθερής και ολοκληρωμένης ενηλικιότητας) στην αστάθεια και την αβεβαιότητα της οικονομίας της «ευέλικτης συσσώρευσης» κατά τις δεκαετίες του '70 και '80 που έθεσε υπό ερώτηση την κοινωνική θέση της παιδικής ηλικίας (Lee, 2001) και της αμφισβήτησης την ίδια περίοδο των κυρίαρχων ψυχολογικών και κοινωνιολογικών παραδειγμάτων της παιδικής ηλικίας, ανοίγοντας την ίδια τη συζήτηση για το τι είναι το παιδί (James & Prout, 1990a· James, Jenks, & Prout, 1998· Qvortrup, Corsaro, & Honig, 2009· Spyrou, 2018· Woodhead, 2009).

Αφετηρία του νέου αναδυόμενου παραδείγματος ήταν η κριτική του αναπτυξιακού παραδείγματος του παιδιού, ως ενός εν τω γίνεσθαι ενηλίκου, μέσα από μια σταθερή και οικουμενική σειρά σταδίων και του κοινωνιολογικού παραδείγματος της κοινωνικοποίησης του παιδιού ως ενός παθητικού μαθητευόμενου εν αναμονή της μελλοντικής πλήρους κοινωνικής συμμετοχής του ως ενήλικου μέλους. Ως κεντρική θέση μπορεί να τοποθετηθεί η κοινωνική κατασκευή της παιδικής ηλικίας, διά του λόγου (για μια σύνοψη των κυρίαρχων τρόπων λογοθετικής συγκρότησης της παιδικής ηλικίας βλ. Cunningham, 2016· Jenks, 2020), αλλά και ως αποτέλεσμα των ιστορικών μεταβολών στις υλικές συνθήκες ζωής (Hendrick, 1997· Heywood, 2001· Stearns, 2006). Συνακόλουθα, η ανάλυση της κοινωνικής κατηγορίας του παιδιού σε συνδυασμό με διαστάσεις όπως η τάξη, το φύλο και η φυλή αποκάλυπτε την ύπαρξη πολλαπλών παιδικών ηλικιών, αλλά και την ίδια στιγμή την υπόσταση της παιδικής ηλικίας ως μιας κεντρικής δομικής κατηγορίας στο πλαίσιο των διαγενεακών σχέσεων που χαρακτηρίζουν ποικίλες κοινωνίες. Τέλος, τονίστηκαν η ανάγκη και η αξία μελέτης των κοινωνικών σχέσεων και κόσμων των ίδιων των παιδιών από τις δικές τους προοπτικές, αναγνωρίζοντας την αυτενέργεια και την ενεργητική κοινωνική συμμετοχή τους (Alanen, 2009· James & Prout, 1990a· Qvortrup, 2003).

Οι James και Prout (1990b: 8) συμπυκνώνουν τις έξι κεντρικές θέσεις του παραδείγματος των σπουδών της παιδικής ηλικίας ως εξής:

1. «Η παιδική ηλικία κατανοείται ως μια κοινωνική κατασκευή. Ως τέτοια προσφέρει ένα ερμηνευτικό κάδρο για την πλαισίωση των πρώιμων χρόνων της ανθρώπινης ζωής. Η παιδική ηλικία, ως διακριτή από τη βιολογική ανωριμότητα, δεν αποτελεί ένα φυσικό ή ένα οικουμενικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων ομάδων, αλλά παρουσιάζεται ως ένα συγκεκριμένο δομικό και πολιτισμικό συστατικό πολλών κοινωνιών.

2. Η παιδική ηλικία είναι μια μεταβλητή της κοινωνικής ανάλυσης. Δεν μπορεί ποτέ να αποσπαστεί εξολοκλήρου από άλλες μεταβλητές όπως η τάξη, το φύλο ή η εθνικότητα. Η συγκριτική και διαπολιτισμική ανάλυση αποκαλύπτει μια ποικιλία παιδικών ηλικιών αντί ενός μοναδικού και οικουμενικού φαινομένου.
3. Οι κοινωνικές σχέσεις και οι κουλτούρες των παιδιών αξίζει να μελετηθούν αυτοδίκαια, ανεξάρτητα από την προοπτική και τις ανησυχίες των ενηλίκων.
4. Τα παιδιά είναι και πρέπει να ιδωθούν ως ενεργητικά στην κατασκευή και στον καθορισμό των δικών τους κοινωνικών ζωών, των ζωών όσων βρίσκονται γύρω τους και των κοινωνιών στις οποίες ζουν. Τα παιδιά δεν αποτελούν απλώς τα παθητικά υποκείμενα των κοινωνικών δομών και διαδικασιών.
5. Η Εθνογραφία είναι μια ιδιαίτερα χρήσιμη μεθοδολογία για τη μελέτη της παιδικής ηλικίας. Επιτρέπει στα παιδιά να έχουν μια πιο άμεση φωνή και συμμετοχή στην παραγωγή των κοινωνιολογικών δεδομένων απ' ό,τι είναι συνήθως δυνατόν μέσω πειραματικών και επισκοπικών στιλ έρευνας.
6. Η παιδική ηλικία είναι ένα φαινόμενο σε σχέση με το οποίο η διπλή ερμηνευτική των κοινωνικών επιστημών είναι έντονα παρούσα (βλ. Giddens, 1976). Με άλλα λόγια, το να αναγγέλλουμε ένα νέο παράδειγμα κοινωνιολογίας της παιδικής ηλικίας σημαίνει να εμπλεκόμαστε και να ανταποκρινόμαστε σε μια διαδικασία ανακατασκευής της παιδικής ηλικίας μέσα στην κοινωνία».

Στην πορεία, το κονστρουξιονιστικό πλαίσιο των σπουδών της παιδικής ηλικίας συμπληρώθηκε από προσεγγίσεις που έδωσαν έμφαση στην ενσώματη, τη συγκινησιακή και τη σχεσιακή διάσταση της παιδικότητας (James, Jenks, & Prout, 1998· Olsen, 2017· Spyrou, 2018). Οι προσεγγίσεις του διεπιστημονικού πεδίου των σπουδών της παιδικής ηλικίας είχαν ως αποτέλεσμα τεκτονικές μεταβολές και στις ερευνητικές πρακτικές, με την αναπροσαρμογή παλαιότερων μεθόδων και την ανάδυση νέων προσεγγίσεων, αλλά και ερευνητικών περιοχών. Οι Lange και Mierendorff (2009) εντοπίζουν τέσσερις μεθοδολογικές μετακινήσεις. Πρώτον, τη στροφή στην εθνογραφία για τη μελέτη των κοινωνικών κόσμων των παιδιών, της αυτενέργειας και της ενεργητικής δόμησης των παιδικών κουλτουρών επικοινωνίας. Δεύτερον, τη μεταστροφή από τη μελέτη της οικογένειας και του νοικοκυριού προς τη μελέτη του παιδιού ως δράστη σε ποικίλα κοινωνικά πλαίσια, ανοίγοντας πολλαπλά νέα ερευνητικά πεδία (η παιδική εργασία, η παιδική εγκληματικότητα, τα παιδιά στρατιώτες, τα παιδιά προσφυγικής και μεταναστευτικής προέλευσης κ.λπ.). Τρίτον, την αναγνώριση των παιδιών ως αξιόπιστων πληροφοριοδοτών σχετικά με θέματα που αφορούν τα κοινωνικά πλαίσια και τις εμπειρίες της ζωής τους, αλλά και για την ενημέρωση των κοινωνικών πολιτικών που τα αφορούν. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μεταστροφή της έρευνας στη συμπερίληψη των παιδιών ως συμμετεχόντων και όχι μόνο ως ερευνητικών αντικειμένων, μέσω μιας ποικιλίας λεκτικών και μη λεκτικών μεθοδολογιών και του

αναστοχασμού πάνω στην ηθική των σχέσεων στο πεδίο. Τέλος, την ανάλυση του κοινωνικού πλαισίου της παιδικής ηλικίας από κονστρουξιονιστικές και δομικές προοπτικές, εστιάζοντας στις λογοθετικές, τις θεσμικές, νομικές και κανονιστικές κατασκευές της παιδικής ηλικίας, αλλά και στους δομικούς επικαθορισμούς των ζώων των παιδιών.

Η ανά χείρας τρίτη έκδοση του τόμου της Pia Christensen και της Allison James προσφέρει ένα εξαιρετικό πλαίσιο για τη διαπραγμάτευση των σύνθετων ζητημάτων, που προκύπτουν από την αναθεώρηση της θέσης και της εννοιολόγησης των παιδιών στις κοινωνικές επιστήμες ως αυτενεργών, ικανών συμμετεχόντων στην κοινωνική ζωή. Στη δεύτερη έκδοση του τόμου, προειδοποιούν ενάντια σε ό,τι ονομάζουν «οκνηρή παραδοχή», την αναγκαιότητα δηλαδή χρήσης καινοτόμων μεθόδων στην έρευνα της παιδικής ηλικίας. Στην απαίτηση αυτή, που απορρέει από μια ουσιοκρατική εννόηση της παιδικής ηλικίας με όρους διαφοράς ή έλλειψης από τη φιγούρα της ενηλικότητας ως πλήρους και ολοκληρωμένης ύπαρξης, αντιπαραθέτουν μια πιο σύνθετη κατανόηση των παιδιών και των ενηλίκων ως αμοιβαία εξαρτώμενων κοινωνικών κατηγοριών που εμπλέκονται σε κοινές σχέσεις εξουσίας και διαπραγματεύσεις των καθημερινών τους ζώων σε πλαίσια που δεν είναι αποκλειστικά. Η πρόταση των Christensen και James είναι διπλή. Αφενός, ο κριτικός αναστοχασμός πάνω στις μεθοδολογίες –και όχι στις μεθόδους– λαμβάνοντας υπόψη τον ρόλο τους στην παραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας που μελετάται. Αυτός ο αναστοχασμός αποσταθεροποιεί προδιατεταγμένη σχέση ανάμεσα στα οντολογικά, επιστημολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα και προκρίνει ως το κατεξοχήν πεδίο της διαπραγμάτευσής τους αυτό της ίδιας της ερευνητικής διαδικασίας. Το αυτενεργό παιδί, όσο και το αναπτυσσόμενο παιδί αναδύονται ως τέτοια στο πλαίσιο διακριτών ερευνητικών διαδικασιών. Τι μορφές παιδικής ηλικίας μπορούν να καταστούν ορατές αναμορφώνοντας αναστοχαστικά τα ερευνητικά ερωτήματα και τις σχέσεις στο πεδίο; Το δεύτερο σκέλος της πρότασης των Christensen και James εμπεριέχεται στον τίτλο του βιβλίου: «έρευνα με παιδιά» έναντι της έρευνας πάνω στα ή για τα παιδιά, και αφορά την αναδιανομή του ρόλου των παιδιών στην ερευνητική διαδικασία από αντικείμενα σε ενεργούς ερευνητικούς συμμετέχοντες και συμμετέχουσες σε πολλαπλά επίπεδα.

Τα κείμενα που περιλαμβάνει ο τόμος ανοίγουν και διαπραγματεύονται τους παραπάνω προβληματισμούς σε πολλαπλά στρώματα και με βάση τους άξονες που δομούν και επηρεάζουν τις καθημερινότητες των παιδιών στα πολιτικά και κοινωνικά πλαίσια των ζώων τους, σε τοπική και παγκόσμια κλίμακα και σχέσεις εξουσίας. Ελπίζω το βιβλίο αυτό να φανεί χρήσιμο στον αναστοχασμό για τους ρόλους της έρευνας, αλλά και τους ερευνητικούς ρόλους των παιδιών σε μια περίοδο που οι οικονομικές ανισότητες, η φτωχοποίηση, οι μαζικές μετακινήσεις και εκτοπισμοί ανθρώπων, η κλιματική αλλαγή, οι φυλετικές και έμφυλες

διακρίσεις πολλαπλασιάζουν τις παιδικές ηλικίες που περιθωριοποιούνται, που καθίστανται αόρατες ή εκτός τόπου, που εγκαταλείπονται ή πεθαίνουν. «Σε αυτή την παγκόσμια κατάσταση επισφάλειας δεν έχουμε άλλες επιλογές από το να αναζητήσουμε τη ζωή σε αυτά τα ερείπια», αυτή είναι η φράση που προηγείται της επίκλησης της Anna Tsing: «Το πρώτο μας βήμα είναι να φέρουμε πίσω την περιέργεια».

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις φοιτήτριες και τους φοιτητές μου στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, που μέσα από τις συζητήσεις, τις αντιπαραθέσεις και τις αγωνίες που μοιραστήκαμε, γέννησαν την επιθυμία της έκδοσης αυτού του βιβλίου. Την περιέργεια.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abram, S. (2014). 'Bias Binding': Re-calling creativity in qualitative research. In C. Smart, J. Hockey & A. James (Eds), *The Craft of Knowledge: Experiences of Living with Data* (pp. 21-38). New York: Palgrave Macmillan.
- Alanen, L. (2009). Generational order. In J. Qvortrup, W. A. Corsaro & M.-S. Honig (Eds), *The Palgrave Handbook in Childhood Studies* (pp. 159-174). London: Palgrave Macmillan.
- Cunningham, H. (2016). *Παιδιά και Παιδική Ηλικία: Στη Δυτική Κοινωνία από τον 18ο Αιώνα μέχρι Σήμερα*. Αθήνα: Σμίλη.
- Gao, Z. (2014). Methodologism/Methodological imperative. In T. Teo (Ed.), *Encyclopedia of Critical Psychology* (pp. 1176-1179). New York: Springer.
- Hendrick, H. (1997). *Children, Childhood and English Society, 1880-1990* (New Studies in Economic and Social History). Cambridge: Cambridge University Press.
- Heywood, C. (2001). *A History of Childhood*. Cambridge, UK: Polity Press.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- James, A. & Prout, A. (1990a). Introduction. In A. James & A. Prout (Eds), *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood* (pp. 1-6). Basingstoke: Falmer Press.
- James, A. & Prout, A. (1990b). A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. In A. James & A. Prout (Eds), *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood* (pp. 7-34). Basingstoke: Falmer Press.
- Jenks, C. (2020). *Παιδική Ηλικία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Lange A., & Mierendorff J. (2009). Method and Methodology in Childhood Research. In J. Qvortrup, W.A. Corsaro & MS. Honig (Eds), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (pp. 78-95). London: Palgrave Macmillan.

- Law, J. (2004). *After Methods: Mess in Social Science Research*. London: Routledge.
- Lee, N. (2001). *Childhood and Society: Growing up in an Age of Uncertainty*. Buckingham: Open University Press.
- Olsen, S. (2017). The History of Childhood and the Emotional Turn. *History Compass*, 15(11), 1-10.
- Qvortrup, J. (2003). Παιδική Ηλικία και Κοινωνικές Μακροδομές. Στο Δ. Μακρυγιώτη (Επιμ.), *Κόσμοι της Παιδικής Ηλικίας* (σελ. 49-68). Αθήνα: Νήσος.
- Qvortrup, J., Corsaro, W.A., & Honig M.-S. (Eds). (2009). *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. London: Palgrave Macmillan.
- Spyrou, S. (2018). *Disclosing Childhoods: Research and Knowledge Production for a Critical Childhood Studies*. London: Palgrave Macmillan. Maidenhead: Open University Press.
- Stearns, P.N. (2006). *Childhood in World History*. New York: Routledge.
- Tsing, A. (2015). *The Mushroom at the End of the World*. Princeton: Princeton University Press.
- Woodhead, M. (2009). *Childhood Studies: Past, Present and Future*. In M.J. Kehily (Ed.), *An Introduction to Childhood Studies* (pp. 17-31). Glasgow: Open University Press.